

144

3521-р

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

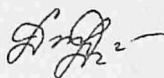
ДІДИК НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 159.923 (043.3)

**ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2013

8755

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі загальної і практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент
Ковальчук Юрій Мефодійович,
Інститут обдарованої дитини
НАПН України, вчений секретар.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор
Засєкіна Лариса Володимирівна,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, завідувач кафедри
загальної та соціальної психології;

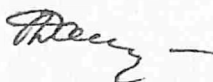
кандидат психологічних наук, доцент
Темрук Олена Василівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
Інститут філософської освіти і науки,
доцент кафедри психології.

Захист відбудеться «19» лютого 2013 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «18» січня 2013 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах сучасної гуманізації суспільства гармонійний розвиток особистості, її потенційних можливостей є актуальною проблемою. Теперішнє суспільство вимагає активних, діяльних людей, здатних реалізувати свій особистісний потенціал, власні здібності, будувати гармонійні відносини з собою та оточуючими, прагнути до самовдосконалення і самотворення, бути активним суб'єктом свого життя, творцем власної долі, особистісно зрілою людиною.

Особистісна зрілість – динамічний феномен, що розвивається під впливом суб'єктивних і об'єктивних факторів. Тому важливе значення для розвитку особистісної зрілості має суб'єктна позиція людини і створення оптимального середовища. У національній доктрині розвитку освіти зазначається, що метою державної освітньої політики є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України. Важливе значення проблема розвитку особистісної зрілості займає в умовах навчання у ВНЗ.

Перші дослідження особистісної зрілості здійснено у гуманістичній психології: А. Маслоу ("самоактуалізована особистість"), К. Роджерс ("повноцінно функціонуюча особистість"), Е. Фром ("людина плідного характеру"); у диспозиційній теорії Г. Олпорта ("зріла особистість"); в аналітичній психології К. Юнга ("цілісна особистість"); російськими науковцями (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, О. О. Бодальов, Д. О. Леонтьєв, А. О. Реан, В. М. Русалов та ін.). В українській психології феномен особистісної зрілості вивчали: М. Й. Боришевський, Ю. З. Гільбух, С. Д. Максименко та ін. Останні дослідження цієї проблеми описано у працях таких науковців: С. П. Архипова, С. Л. Братченко, О. А. Дмитрієва, О. В. Завгородня, Л. В. Засєкіна, О. А. Лукасевич, М. Р. Миронова, Л. П. Овсянецька, Л. В. Потапчук, О. В. Темрук, Т. М. Титаренко, І. Я. Шемелюк, О. С. Штепа та ін. Більшість дослідників феномена особистісної зрілості зауважують, що зріла особистість є активним суб'єктом життя, реалістично сприймає дійсність і себе, креативна, відповідальна, самостійна, прагне до пошуку сенсу життя і самореалізації.

Особливої актуальності особистісна зрілість набуває у професійній підготовці майбутніх психологів, оскільки завдання, методи і зміст їх майбутньої професійної діяльності визначаються їх особистістю. Психолог працює з особистістю і, водночас, сам є особистістю, яка впливає на особистість клієнта. Об'єкт і суб'єкт психологічної допомоги співпадають, оскільки інструментом психологічної діяльності є особистість психолога. Це ставить підвищені вимоги до особистості спеціаліста, потребує високого рівня його особистісної зрілості. Тому більшість дослідників головним компонентом психологічної готовності до професійної діяльності психолога називають особистісну зрілість як сформовану багатовимірну структуру, що є виявом особистісного потенціалу та критерієм особистісного зростання індивіда.

Проблема досліджень особистісної зрілості майбутніх психологів розглядалися у напрямках дослідження їх психологічної зрілості (Н. О. Антонова, Л. І. Рибачук та ін.), самоактуалізації (Н. А. Вовчак, Ю. Г. Долінська, Л. М. Кобильнік, Л. В. Мова та ін.), особистісного змінювання (Т. І. Білуха, Б. Б. Іваненко, О. О. Міненко та ін.). Водночас, ми не виявили досліджень особистісної зрілості у контексті проблеми розвитку професійно значущих характеристик майбутніх психологів. Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення у психологічній науці зумовили вибір теми нашого дослідження: "Професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка "Інноваційні технології формування фахівця в умовах особистісно орієнтованого навчання та ступеневої освіти" (№ держреєстрації 0107U004349). Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету (протокол № 2 від 16 вересня 2008 р.) та бюро Міжвідомчої ради НАПН з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 25 листопада 2008 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати модель професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, виявити особливості розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, розробити та апробувати програму розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів у процесі професійної підготовки.

Досягнення мети дослідження передбачало розв'язання таких завдань:

1. Визначити теоретичні підходи до вивчення проблеми професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.
2. Обґрунтувати критерії та показники професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, розробити модель зазначених характеристик та описати механізм її функціонування.
3. Експериментально дослідити рівні розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.
4. Обґрунтувати, розробити та апробувати програму розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

В основу дослідження покладено *припущення* про те, що професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів впродовж навчання у вищому навчальному закладі розвиваються недостатньо, а їх розвиток буде більш ефективним за умови цілеспрямованого впливу шляхом впровадження спеціальної програми, спрямованої на актуалізацію професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Об'єкт дослідження – особистісна зрілість майбутніх психологів у процесі професійної підготовки.

Предмет дослідження – професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів.

Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети дослідження використовувався комплекс взаємопов'язаних **методів**: *теоретичні*: теоретичний аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення психологічної літератури з досліджуваної проблеми; *емпіричні*: спостереження, бесіда, анкетування, констатувальний і формувальний експерименти, аналіз продуктів діяльності (щоденників, автонаративів); *методи математичної статистики*: знаходження достовірності відмінностей за критерієм χ^2 , метод вимірювання коефіцієнта кореляції Спірмена, обчислення зсувів за G-критерієм. На різних етапах дослідження використовувався комплекс психодіагностичних методик (див. ст. 7 автореферату).

Експериментальна база дослідження – факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, факультет психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі

Українки, соціально-психологічний факультет Хмельницького національного університету. До дослідження було залучено 200 студентів ВНЗ.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів:

- *уперше* обґрунтовано модель професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів (саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність, комунікабельність, емпатійність, моральність, відповідальність, Его-ідентичність, самоприйняття, аутентичність, трансцендентність, самоактуалізація); її критерії (інтраперсональна конструктивна активність, інтерперсональна конструктивна активність, трансперсональна конструктивна активність), показники і рівні (високий, середній, низький) розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів; обґрунтовано і розроблено програму розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів;

- *розширено і доповнено зміст* поняття “особистісна зрілість” і “професійно значущі характеристики особистості психолога”;

- *набуло подальшого розвитку* знання про особистісно-професійний розвиток та шляхи формування особистості майбутніх психологів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що апробовано програму розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів та розроблено методичні рекомендації, що можуть бути використані психологами, викладачами вузів, студентами для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Отримані дані щодо впливу на ефективність діяльності психолога його особистісних якостей, особливостей характеристик особистісної зрілості можуть бути застосованими для вдосконалення змісту та організації професійної підготовки, для доповнення змісту освітньо-професійних програм вищих навчальних закладів, зокрема, при викладанні таких дисциплін, як “Вступ до спеціальності”, “Психологія особистості”, “Тренінг особистісного зростання”, “Акмеологія”, “Психодіагностика” та ін.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні й практичні результати дослідження доповідались та отримали схвалення на наукових, науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема на 17 міжнародних і 10 всеукраїнських конференціях, та засіданнях кафедри загальної і практичної психології Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* у навчальний процес факультету психології Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка №18 від 16.03.2011 р.), факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка №20 від 17.03.2011р.), соціально-психологічного факультету Хмельницького національного університету (довідка №086 від 30.08.2012 р.), факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка №3/3835 від 24.09.2012 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження представлені в 34 наукових працях, серед яких 20 статей у наукових фахових виданнях України, 4 – у збірках матеріалів конференцій, 9 – у інших наукових виданнях, 1 – посібник з методичними рекомендаціями,

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (274 найменування, з них 20 іноземною мовою) і 13 додатків. Основний зміст дисертації викладений на 187 сторінках комп’ютерного набору. Робота містить 14 таблиць та 11 рисунків на 12,5 сторінках. Повний обсяг дисертації – 353 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, сформульовано гіпотезу та завдання дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи; наведено дані про апробацію та впровадження результатів дослідження, структуру і обсяг дисертації.

У першому розділі – *“Теоретичні проблеми дослідження професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів”* – визначається сутність феномена особистісної зрілості, виділено професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів, розроблено їх модель.

Загальнотеоретичні засади дослідження проблеми особистісної зрілості здійснено в рамках гуманістичного напрямку при описі повноцінної функціонуючої людини (К. Роджерс), самоактуалізованої особистості (А. Маслоу); у диспозиційній теорії особистості Г. Олпорта при описі зрілої особистості, якій характерні реалістичне сприйняття і досвід, теплі, щирі соціальні стосунки, емоційна незаклопотаність і самоприйняття, широкі межі “Я”, самопізнання і почуття гумору, єдина життєва філософія, функціонально автономна свідомо поведінка, поведінка.

За Д. О. Леонтьєвим, особистісна зрілість є сформованою особистісною структурою, виявом особистісного потенціалу і критерієм особистісного зростання людини. На думку О. С. Штепи, особистісна зрілість – це ефект самостійно пережитої людиною у зрілому віці кризи ідентичності, яка характеризується як психологічне новоутворення зрілого періоду життя людини і являє собою динамічну особистісну структуру, проприум, важливий для її ідентичності.

Ю. З. Гільбух розглядає особистісну зрілість як складне структурне утворення, що включає в себе мотивацію досягнення, ставлення до свого Я (Я-концепцію), почуття громадянського обов'язку, життєву установку та здатність до психологічної близькості з іншими людьми. А. О. Реан виокремив чотири основних, базових складових особистісної зрілості: відповідальність, терпимість, саморозвиток, позитивне мислення і позитивне ставлення до світу. Л. М. Потапчук до структурних компонентів особистісної зрілості відносить: відповідальність у різних сферах життєдіяльності, емоційну зрілість, самоконтроль поведінки, самостійність, адекватність самоствердження, цілепокладання, високий рівень реалізованості подій життя. О. С. Штепа виділяє десять характеристик особистісної зрілості: синергічність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, толерантність, відповідальність, глибинність переживань, децентрація, життєва філософія. Отже, особистісна зрілість – характеристика стану розвитку особистості, що виявляється у високому ступені особистісної конструктивної активності та особистісної функціональної продуктивності людини.

О. О. Бодальов стверджує, що особистісна зрілість – це багатовимірний стан людини, який ніколи не є статичним і відзначається варіативністю і мінливістю. На становлення особистісної зрілості впливають як зовнішні умови соціалізації, так і індивідуально-психологічні особливості особистості. Важливими акмеологічними умовами є: особливості виховання у сім'ї, у школі, рівень суспільного розвитку, культурних цінностей, освіти (О. О. Бодальов, А. О. Деркач та ін.). А О. Реан виділяє наступні акмеологічні фактори: об'єктивні (зовнішня заданість, що пов'язана з особистісним розвитком); суб'єктивні (індивідуальні передумови міри успішності розвитку особистісної зрілості: мотиви, спрямованість особистості, рівень самосвідомості, прагнення до самореалізації та ін.; міра

прояву суб'єктивних факторів пояснює суб'єктивні причини, що сприяють росту особистісної зрілості); об'єктивно-суб'єктивні (організація оптимального соціального середовища для розвитку зрілої особистості). За словами Л. В. Потапчук, становлення особистісної зрілості залежить від впливу таких особистісних параметрів як загальна інтернальність, самостійність, самоконтроль поведінки, емоційна стабільність, професійна спрямованість та мотиви учіння; становлення особистісної зрілості більш динамічне в середовищі, де більше стимулюється самостійність. На думку О. В. Темрук, об'єктивними чинниками, що перешкоджають особистісній зрілості, є негативне ставлення до свого "Я", невимогливість до себе, пояснення власних невдач об'єктивними чинниками. С. Л. Братченко, М. Р. Миронова вважають, що особистісна зрілість досягається, коли інтраперсональність не пригнічується інтерперсональністю.

Потенційні можливості для розвитку особистісної зрілості існують під час навчання у ВНЗ. Розвиток особистісної зрілості є умовою професійної готовності майбутнього психолога до надання психологічної допомоги клієнту. О. С. Штепа визначає особистісну зрілість одним з критеріїв ефективності діяльності психолога, головним інструментом у його професійній роботі, що забезпечує високу продуктивність праці. Н. О. Антонова і Л. І. Рибачук розглядають особистісну зрілість структурним компонентом психологічної зрілості і основою готовності до професійної діяльності психолога. На думку Л. В. Мови, особистісна зрілість підвищує ефективність професійного розвитку майбутніх психологів. О. О. Міненко обґрунтовує тезу про те, що для досягнення особистісної зрілості психолога важливим є його особистісне змінювання. Особистісна зрілість є відображенням рівня самоактуалізації особистості психолога (Ю. Г. Долінська), забезпечує особистісну регуляцію мисленнєвих процесів психолога (Н. І. Пов'якель), є особистісною передумовою здатності до фасилітаційних впливів (О. О. Кондрашихіна).

Особистісна зрілість майбутніх психологів – це характеристика стану розвитку особистості, якого досягають майбутні психологи до завершення періоду їх професійної підготовки. Професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів складають характеристики особистісної зрілості, що забезпечують успішне професійне становлення майбутніх психологів. Синтезуючи з допомогою методу контент-аналізу, були виокремлені характеристики особистісної зрілості, які забезпечують успішне професійне становлення майбутніх психологів і відображаються у професійно значущих характеристиках особистісної зрілості майбутніх психологів. Функціонально-змістові зв'язки цих характеристик представлені в авторській моделі професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів на рисунку 1.

Використовуючи аналіз досліджень С. Л. Братченка, А. В. Івашенко, Г. Ю. Кравець, М. Р. Миронової, Т. Страви, О. Татенка, О. С. Штепи та ін., ми обґрунтували, що професійно значущі характеристики особистісної зрілості виявляються в інтраперсональній конструктивній активності, що виражає прояви вдосконалення структури та функцій особистості (саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність); інтерперсональній конструктивній активності, що відображає прояви вдосконалення способів міжособистісної взаємодії та конструктивного особистісного впливу (комунікабельність, емпатійність, моральність, відповідальність); трансперсональній конструктивній активності, що виражає прояви вдосконалення структури самоідентичності (Его-ідентичність, самоприйняття, аутентичність, трансцендентність, самоактуалізація).

характеристики професійно значущих характеристик особистісної зрілості, що є необхідними для наближення майбутніх психологів до особистісної зрілості, є самоактуалізація. Вона відіграє роль і одного з визначальних показників виявлення рівня особистісної зрілості (Л. Я. Гозман, Ю. Г. Долінська, М. В. Кроз, І. Я. Шемелюк).

Зазначені теоретичні підходи до проблеми стали основою для емпіричного вивчення сформованості професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів у навчально-виховному процесі.

У другому розділі – *“Емпіричне дослідження професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів”* – розкрито методичні засади вивчення професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, представлено програму діагностики важливих для професії психолога характеристик особистісної зрілості; здійснено кількісний і якісний аналіз результатів констатувального експерименту щодо визначення рівня розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості у майбутніх психологів.

Для вивчення особливостей розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів використано комплекс взаємодоповнюючих психодіагностичних методик, зокрема: для діагностики відповідальності і самостійності застосовано опитувальник особистісної зрілості О. С. Штепи; для визначення аутентичності, комунікабельності, самоприйняття, креативності – “Самоактуалізаційний тест” (САТ) Е. Шострома; саморегуляції, моральності, інтелектуальності використано 16-факторний опитувальник Кеттелла; для дослідження емпатійності застосовано опитувальник І. М. Юсупова; вивчення самоактуалізації відбувалося з допомогою методики “Короткий індекс самоактуалізації” (SI) А. Джонса, Р. Крендела; діагностика Его-ідентичності майбутніх психологів проводилася за методикою “Шкала ясності Я-концепції” (SCC) Д. Кемпбела; для діагностики трансцендентності використано опитувальник “Ставлення до життя, смерті і кризової ситуації” А. А. Баканової. Проведено анкетування з метою виявлення уявлень майбутніх психологів про особистісну зрілість та усвідомлення себе особистісно зрілими людьми; написання автонаративу “Я–професійний психолог” для визначення змістового наповнення професійного Я-образу і міри представленості у ньому професійно значущих характеристик особистісної зрілості.

Експериментальна вибірка становила 200 майбутніх психологів I-V курсів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Хмельницького національного університету.

Завданням констатувального експерименту було визначення рівня розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. За результатами застосування методик кожна професійно значуща якість особистісної зрілості характеризувалась високим, середнім і низьким рівнями розвитку. Більшість професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів мають середній рівень вираженості. Найбільш високий рівень розвитку притаманний трансцендентності, що свідчить про високу здатність досліджуваних до пошуку сенсу життя. Студенти п'ятого курсу мають нижчі показники відповідальності (лише 17,5% на високому рівні), креативності (45%), ніж першокурсники, у яких відповідальність на високому рівні розвитку у 25%, а креативність – у 55% респондентів. Впродовж усіх років навчання майже на однаковому рівні розвитку залишаються саморегуляція, самостійність, моральність,

інтелектуальності. Водночас, підвищуються показники Его-ідентичності, самоприйняття, аутентичності, комунікабельності, емпатійності. Незначно зростає рівень самоактуалізації.

Водночас, динаміка змін у рівнях розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів незначна і на випускних курсах немає достатньо високого рівня розвитку деяких характеристик (самостійності, моральності, відповідальності, інтелектуальності). Результати діагностики рівнів розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості усіх респондентів подано у таблиці 1.

Таблиця 1

**Розвиток професійно значущих характеристик
особистісної зрілості майбутніх психологів**

n=200

Критерії	Професійно значуща характеристика особистісної зрілості майбутніх психологів	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
		абс. к-сть	%	абс. к-сть	%	абс. к-сть	%
Інтраперсональна конструктивна активність	Саморегуляція	20	10	108	54	72	36
	Самостійність	16	8	160	80	24	12
	Креативність	18	9	83	41,5	99	49,5
	Інтелектуальність	61	30,5	124	62	15	7,5
Інтерперсональна конструктивна активність	Комунікабельність	27	13,5	130	65	43	21,5
	Емпатійність	28	14	100	50	72	36
	Моральність	51	25,5	131	65,5	18	9
	Відповідальність	28	14	128	64	44	22
Трансперсональна конструктивна активність	Его-ідентичність	8	4	119	59,5	73	36,5
	Самоприйняття	17	8,5	127	63,5	56	28
	Аутентичність	59	29,5	116	58	25	12,5
	Трансцендентність	4	2	31	15,5	165	82,5
	Самоактуалізація	12	6	106	53	82	41

За результатами констатувального експерименту професійно значущі характеристики особистісної зрілості, що належать до *інтраперсональної конструктивної активності*, у майбутніх психологів мають такий рівень розвитку: у 36% студентів високий самоконтроль, тоді як 10% не здатні керувати своїми емоціями та поведінкою. 12% респондентів ініціативні, здатні виконувати завдання без сторонньої допомоги, а 8% мають низький рівень самостійності. Майже половина досліджуваних (49,5%) характеризується високим рівнем здібностей породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, а 9% не здатні на творче вирішення завдань. У 7,5% майбутніх психологів виявлено високі загальні мисленнєві здібності, тоді як 30,5% досліджуваних мають вузький спектр інтелектуальних інтересів.

Професійно значущі характеристики особистісної зрілості, що належать до *інтерперсональної конструктивної активності*, виражені у майбутніх психологів таким чином: 21,5% студентів мають високий рівень розвитку комунікативних здібностей, легко вступають у контакт і відчують задоволення від процесу спілкування, тоді як 13,5% респондентів мають труднощі при соціальній взаємодії. Високий рівень емпатійного ставлення до інших мають 36% майбутніх психологів, а 14% ставляться до оточуючих без співпереживання. Лише для 9% досліджуваних властивий високий рівень виконання етичних норм у взаємодії з іншими, а 25,5% не дотримуються загальнолюдських цінностей. 22% студентів визнають себе автором вчинку, несуть особисту відповідальність за вплив на

оточуючих, тоді як 14% досліджуваних не приймають на себе наслідки вчинків, відповідальними за них вважають інших.

Професійно значущим характеристикам особистісної зрілості, що відображають *трансперсональну конструктивну активність*, властивий такий рівень розвитку у майбутніх психологів: 36,5% респондентів відчують постійну внутрішню тотожність зі своїм Я, тоді як 4% мають низький рівень Его-ідентичності. 28% досліджуваних позитивно ставляться до себе, а 8,5% не приймають власні недоліки. 12,5% студентів мають високий рівень аутентичності, вони приймають і відкрито проявляють почуття, в той час як 29,5% заперечують свої переживання. У 82,5% майбутніх психологів діагностовано наявність смислу життя, а у 2% трансцендентність знаходиться на низькому рівні. 41% респондентів прагнуть до актуалізації своїх здібностей, на відміну від 6% досліджуваних, які не намагаються реалізувати власні можливості.

Отже, найвищий рівень вираженості мають професійно значущі характеристики особистісної зрілості, що належать до трансперсональної конструктивної активності (Его-ідентичність, самоприйняття, трансцендентність, самоактуалізація) і виражають високі прояви вдосконалення структури самоідентичності. Майже однаковий рівень розвитку властивий для характеристик інтраперсональної (саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність) та інтерперсональної (комунікабельність, емпатійність, моральність, відповідальність) конструктивної активності, що відображають прояви вдосконалення структури та функцій власної особистості та вдосконалення способів міжособистісної взаємодії та конструктивного особистісного впливу.

Теоретичний аналіз наукових досліджень проблеми та проведене емпіричне дослідження дозволило визначити критерії, показники і рівні розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Критеріями визначено інтраперсональну конструктивну активність, інтерперсональну конструктивну активність, трансперсональну конструктивну активність. Деталізація змісту критеріїв і показників дозволила визначити *рівні розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів*: високий (13,5%), середній (79%) і низький (7,5%), характеристику яких наведено в загальних висновках.

30,5% студентів вважають себе особистісно зрілими. 72,5% респондентів прагнуть до досягнення особистісної зрілості. З кожним курсом навчання у майбутніх психологів формується більш адекватне уявлення про особистісну зрілість, що включає професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів (самостійність, відповідальність, саморегуляція та ін.).

В цілому результати констатувального експерименту засвідчили, що лише у сьомій частині усіх досліджуваних виявлено високий рівень розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, незначну динаміку їх розвитку і до кінця навчання відсутній бажаний високий рівень вираженості відповідних характеристик. Це зумовило необхідність пошуку шляхів та розробки спеціальної програми з метою активізації розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, що стало завданням формувального експерименту.

У **третьому розділі** – “*Розвиток професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів у процесі професійної підготовки*” – подано теоретичне обґрунтування формувального експерименту, його змістові та процесуальні аспекти, проаналізовано його результати, представлено методичні рекомендації щодо розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Концептуальними при розробці програми розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів були положення гуманістичної психології про те, що кожна людина є активним суб'єктом власного розвитку; прагне до самовдосконалення і реалізації власних потенційних можливостей; потенціал досягнення особистісної зрілості закладено у людині від народження (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.).

Програма формувального експерименту складалася на основі положень про розвиток особистісної зрілості під час професійної підготовки, запропонованих О. Г. Білою, Т. І. Білухою, П. П. Горностаєм, Ю. Г. Долінською, Б. Б. Іваненко, Л. М. Кобильнік, О. О. Міненко, Л. В. Мовою, І. М. Сергієнко, О. В. Темрук, О. С. Штепою, Т. С. Яценко та ін. За словами О. О. Міненко, стрижнем психологічної готовності до професійної діяльності психолога-практика є особистісна зрілість спеціаліста, його прагнення до найповнішого розкриття власного потенціалу та готовність до самозмінювання. Найбільш ефективними засобами підготовки майбутніх психологів є активні соціально-психологічні методи навчання (О. Г. Біла, Т. І. Білуха, Б. Б. Іваненко, І. М. Сергієнко, Т. С. Яценко та ін.). У дослідженні Т. І. Білухи доведено, що лише за умови інтеграції традиційної системи навчання з вихованням та психокорекцією можлива самоактуалізація та досягнення особистісної зрілості майбутніх психологів-практиків.

Мета застосування розвивальної програми полягала у цілеспрямованому розвитку у майбутніх психологів професійно значущих характеристик особистісної зрілості, підвищення суб'єктності кожного студента, актуалізація його прагнення до реалізації власних можливостей, розкриття потенціалу особистісного зростання, підвищення загального рівня особистісної зрілості.

Програма спрямована на реалізацію таких завдань: розвиток інтраперсональної конструктивної активності (навичок саморегулятивної поведінки, самостійного і творчого виконання завдань, актуалізації інтелектуальних інтересів), інтерперсональної конструктивної активності (здатності до встановлення глибоких емоційно насичених контактів, емпатійного ставлення до оточуючих, навичок етичної поведінки, усвідомлення себе автором вчинку), трансперсональної конструктивної активності (тотожності зі своїм Я, позитивного ставлення до себе, прийняття своїх переживань, актуалізації пошуку смислу життя і прагнення до реалізації власних здібностей).

З метою виявлення ефективності розвивальної програми було сформовано експериментальну і контрольну групи. До контрольної і експериментальної груп увійшло по 40 студентів другого курсу з низьким, середнім і високим рівнем розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Експериментальна група під час проведення тренінгових занять ділилася на 2 підгрупи. Формувальний експеримент проводився на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Програма розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів передбачала індивідуальну і групову форми роботи. Індивідуальними формами роботи були: ведення щоденників самоаналізу професійно-особистісного розвитку під час вивчення психологічних дисциплін, ведення щоденників особистісного зростання під час відвідування тренінгових занять. Груповою формою роботи був психологічний тренінг, спрямований на розвиток професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Він включав заняття, що розвивали інтраперсональну конструктивну активність ("Саморегуляція", "Самостійність", "Креативність", "Інтелектуальність"), інтерперсональну конструктивну активність ("Комунікабельність", "Емпатійність",

“Моральність”, “Відповідальність”), трансперсональну конструктивну активність (“Его-ідентичність”, “Самоприйняття”, “Аутентичність”, “Трансцендентність”, “Самоактуалізація”). Тренінг розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів проводився зі студентами другого курсу в другому семестрі і включав 14 занять, кожне з яких тривало 3 години, проводилося один раз на тиждень у межах навчального плану курсу “Тренінг особистісного зростання”.

У щоденниках майбутні психологи записували власні самоспостереження, самоаналіз, роздуми про особистісну зрілість, емоції, що переживали під час тренінгу, оцінювали кожную вправу на занятті за впливом на їх особистість. Найбільш високі оцінки отримали тренінгові вправи з використанням малюнків, музики, вправи на підвищення самооцінки, з використанням невербальних засобів спілкування (колаж “Моє майбутнє”, психомалюнки (“Наша група на безлюдному острові”, “Дерево”, “Моя емблема”, “Мій настрій – малюнком”)), релаксаційні вправи (“Занедбаний сад”, “Повітряна кулька” та ін.), вправи на підвищення самоприйняття (“Рекламний ролик”, “П’ять добрих слів”, “Мій портрет у променях сонця”, “Чарівний стілець”), психогімнастичні вправи (“Покажи ситуацію”, “Зіпсований телевізор”) та ін.

З метою визначення ефективності проведеного формувального експерименту здійснено порівняльний аналіз одержаних результатів щодо рівнів розвитку кожної професійно значущої характеристики особистісної зрілості у майбутніх психологів експериментальної та контрольної груп до і після проведення формувального експерименту. Результати подано у таблиці 2, за якою обчислено достовірність одержаних даних в досліджуваних характеристиках за G-критерієм і критерієм χ^2 .

Виявлено, що професійно значущими характеристиками особистісної зрілості, які набули найбільш значущих змін під час формувального експерименту у майбутніх психологів, є: характеристики інтраперсональної конструктивної активності (саморегуляція), інтерперсональної конструктивної активності (комунікабельність, емпатійність), трансперсональної конструктивної активності (Его-ідентичність, самоприйняття, аутентичність). Ці характеристики є більш динамічними, а тому легше і швидше піддаються розвитку за відносно короткий проміжок часу. Професійно значущими характеристиками особистісної зрілості майбутніх психологів, які зазнали менш значних позитивних змін під час формувального експерименту, виявилися характеристики інтраперсональної конструктивної активності (креативність, інтелектуальність), інтерперсональної конструктивної активності (моральність). Розвиток цих характеристик вимагає більше часу через складність механізмів їх формування і функціонування та їх більшу статичність. Зміни середнього ступеня вираженості мають характеристики інтраперсональної конструктивної активності (самостійність), інтерперсональної конструктивної активності (відповідальність), трансперсональної конструктивної активності (трансцендентність, самоактуалізація).

За порівняльними результатами до і після формувального експерименту кількісний показник *високого рівня* розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості у майбутніх психологів експериментальної групи збільшився від 17,5% до 32,5%. Показники *середнього рівня* знизилися від 72,5% до 65%. *Низький рівень* також зменшився від 10% на етапі констатувального експерименту до 2,5% досліджуваних експериментальної групи після формувального етапу.

Таблиця 2

**Рівень розвитку професійно значущих характеристик
особистісної зрілості майбутніх психологів
до і після проведення формувального експерименту (у %)**

Критерії	Професійно значуща характеристика особистісної зрілості	Рівень	Експериментальна група		Контрольна група	
			До	Після	До	Після
Інтраперсональна конструктивна активність	Саморегуляція	Високий	32,5	47,5	32,5	35
		Середній	52,5	47,5	50	52,5
		Низький	15	5	17,5	12,5
	Самостійність	Високий	10	17,5	12,5	10
		Середній	82,5	82,5	80	82,5
		Низький	7,5	-	7,5	7,5
	Креативність	Високий	50	57,5	52,5	50
		Середній	45	42,5	42,5	45
		Низький	5	-	5	5
	Інтелектуальність	Високий	7,5	15	7,5	7,5
		Середній	52,5	52,5	55	52,5
		Низький	40	32,5	37,5	40
Інтерперсональна конструктивна активність	Комунікабельність	Високий	17,5	30	17,5	22,5
		Середній	65	67,5	67,5	65
		Низький	17,5	2,5	15	12,5
	Емпатійність	Високий	27,5	42,5	25	27,5
		Середній	52,5	50	55	52,5
		Низький	20	7,5	20	20
	Моральність	Високий	5	10	5	5
		Середній	72,5	72,5	75	72,5
		Низький	22,5	17,5	20	22,5
	Відповідальність	Високий	20	30	22,5	20
		Середній	65	65	67,5	65
		Низький	15	5	10	15
Трансперсональна конструктивна активність	Его-ідентичність	Високий	30	45	35	40
		Середній	65	55	60	57,5
		Низький	5	-	5	2,5
	Самоприйняття	Високий	22,5	37,5	20	25
		Середній	65	57,5	65	65
		Низький	12,5	5	15	10
	Аутентичність	Високий	7,5	17,5	5	7,5
		Середній	60	60	62,5	65
		Низький	32,5	17,5	32,5	27,5
	Трансцендентність	Високий	87,5	92,5	82,5	87,5
		Середній	20	7,5	15	12,5
		Низький	2,5	-	2,5	-
	Самоактуалізація	Високий	35	47,5	32,5	35
		Середній	55	50	57,5	55
		Низький	10	2,5	10	10

Динаміку розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів експериментальної та контрольної груп подано у таблиці 3.

Таблиця 3

**Динаміка розвитку професійно значущих характеристик
особистісної зрілості майбутніх психологів
експериментальної та контрольної груп**

Рівень сформованості	Низький рівень %		Середній рівень %		Високий рівень %	
Вид діагностики	ЕГ (n=40)	КГ (n=40)	ЕГ (n=40)	КГ (n=40)	ЕГ (n=40)	КГ (n=40)
До експерименту	10	7,5	72,5	77,5	17,5	15
Після експерименту	2,5	5	65	75	32,5	20

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

Одержані зміни в експериментальній групі є статистично значущими за критерієм χ^2 . На основі результатів формувального експерименту розроблено методичні рекомендації для студентів і викладачів щодо розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, що виявляється у розкритті сутності і особливостей цього феномена, побудові його теоретичної моделі, визначенні критеріїв, показників і рівнів його розвитку, розробці і апробації програми розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів з метою формування успішної професійної діяльності у майбутньому.

1. Особистісна зрілість – характеристика стану розвитку особистості, що виявляється у високому ступені особистісної конструктивної активності та особистісної функціональної продуктивності людини. Особистісна зрілість майбутніх психологів – це характеристика стану розвитку особистості, якого досягають майбутні психологи до завершення періоду їх професійної підготовки. Професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів складають характеристики особистісної зрілості, які забезпечують успішне професійне становлення майбутніх психологів.

2. Структура професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів включає характеристики інтраперсональної конструктивної активності, що виражають прояви вдосконалення структури та функцій особистості (саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність); інтерперсональної конструктивної активності, що відображають прояви вдосконалення способів міжособистісної взаємодії та конструктивного особистісного впливу (комунікабельність, емпатійність, моральність, відповідальність); трансперсональної конструктивної активності, що виражають прояви вдосконалення структури самоідентичності (Его-ідентичність, самоприйняття, аутентичність, трансцендентність, самоактуалізація).

3. Майбутнім психологам притаманні такі рівні розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості: *високий рівень* розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів виявляється у тому, що інтраперсональний конструктивний активності студента властива висока здатність до вибору, вольового керівництва власними потребами, поведінкою та емоціями, розвинуті інтелектуальні здібності, прагнення до творчості; в інтерперсональній конструктивній

активності майбутніх психологів переважають високий рівень соціальної сенситивності, яскраво виражена емпатійна спрямованість, суспільно конструктивна поведінка, здатність до відповідального вчинку; трансперсональна конструктивна активність респондентів виражається у зрілій ідентичності, адекватно високій самооцінці, здатності до самоаналізу, відкритості новому досвіду, довірі до себе, наявності смислу життя, прагненні до самовираження. *Середній рівень* розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості відзначається тим, що у студентів в інтраперсональній конструктивній активності переважаючим є нестійкі прояви керівництва своїми потребами, посередня здатність до вибору, посередньо розвинуті інтелектуальні здібності і прагнення до творчості; інтерперсональна конструктивна активність характеризується недостатнім проявом соціальної сенситивності, помірно вираженою емпатійною спрямованістю, ситуативною суспільно конструктивною поведінкою, посередньою здатністю до відповідального вчинку; трансперсональна конструктивна активність досліджуваних виявляється у недостатньо зрілій ідентичності, амбівалентній самооцінці, посередньою здатністю до самоаналізу, ситуативній довірі до себе і частковій відкритості новому досвіду, недостатньо розвиненими трансцендентними переживаннями, нестійким прагненням до самовираження. *Низький рівень* сформованості професійно значущих характеристик особистісної зрілості у майбутніх психологів виражається відсутністю в інтраперсональній конструктивній активності проявів вольового керівництва своїми потребами, нездатністю до вибору, низькими інтелектуальними здібностями і відсутністю прагнення до творчості; інтерперсональній конструктивній активності властиві низька соціальна сенситивність, невиражена емпатійна спрямованість, дефіцитарні форми суспільної поведінки, нездатність до відповідального вчинку; у трансперсональній конструктивній активності переважаючим є незріла ідентичність, занижена самооцінка, нездатність до самоаналізу, відсутність довіри до себе і закритість до нового, невиражені трансцендентні переживання, відсутність прагнення до самовираження.

4. Більшість майбутніх психологів мають середній рівень розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості: характеристики інтраперсональної конструктивної активності (саморегуляція, самостійність, інтелектуальність), інтерперсональної конструктивної активності (комунікабельність, емпатійність, моральність, відповідальність), трансперсональної конструктивної активності (Его-ідентичність, самоприйняття, аутентичність, самоактуалізація). Найбільш високий рівень розвитку притаманний характеристиці трансперсональної конструктивної активності – трансцендентності; інтраперсональної конструктивної активності – креативності. Динаміка розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів незначна і до кінця навчання очікуваний високий рівень вираженості відповідних характеристик не досягається.

5. Теоретичними засадами розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є положення гуманістичної психології і диспозиційного підходу, згідно якого особистісна зрілість розглядається як динамічний феномен, що є результатом вродженого і неперервного прагнення особистості до самоактуалізації і досягнення особистісної зрілості. Підвищенню рівня розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів сприяє використання психологічної програми, яка складається із тренінгу розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, ведення щоденника самоаналізу професійного розвитку і щоденника розвитку особистісної зрілості.

6. Реалізація програми розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів зумовлює позитивні зміни в рівнях розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Якісна динаміка пояснюється значним підвищенням показників інтраперсональної конструктивної активності (керівництва своїми потребами, емоціями та поведінкою, здатності до самостійного вибору), інтерперсональної конструктивної активності (здатності до відповідального вчинку і встановлення глибоких, емоційно насичених контактів, емпатійного ставлення до оточуючих), трансперсональної конструктивної активності (тотожності зі своїм Я, прийняття себе і своїх переживань, наявності смислу життя, прагнення до реалізації власних здібностей).

Розроблено методичні рекомендації для студентів і викладачів щодо підвищення рівня розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Подальша перспектива вивчення полягає у більш ґрунтовному теоретичному і практичному дослідженні умов розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, впровадження розробленої розвивальної програми у навчально-виховний процес професійної підготовки майбутніх психологів для оптимізації їх професійно-особистісного становлення.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Дідик Н. М. Креативність як професійно значуща характеристика особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Наука і освіта. Спецвипуск : Когнітивні процеси та творчість. – Південний науковий центр НАПН України. – 2010. – С. 172–177.

2. Дідик Н. М. Психологічні засоби розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Освіта регіону. – 2011. – №2. – С. 434–439.

3. Дідик Н. М. Взаємозв'язок психічного здоров'я і професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Психологічні перспективи. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. – Вип. 20. – С. 58–68.

4. Дідик Н. М. Феномен особистісної зрілості як предмет психологічних досліджень / Н. М. Дідик // Збірник наукових праць / Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький : НАДПСУ, 2008. – №43. – Ч. II. – С. 191–194.

5. Дідик Н. М. Феномен особистісної зрілості як предмет вітчизняних психологічних досліджень / Н. М. Дідик // Актуальні проблеми психології. – К.: Інформаційно-аналітичне агентство, 2008. – Т. IX. – Ч. 3. – С. 249–259.

6. Дідик Н. М. Визначення поняття особистісної зрілості в гуманістичній психології А. Маслоу / Н. М. Дідик // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2008. – Вип. 1. – С. 43–53.

7. Дідик Н. М. Особистісна зрілість як акме особистості психолога-професіонала / Н. М. Дідик // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського

національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2009. – Вип. 3. – С. 112–122.

8. Дідик Н. М. Чинники формування особистісної зрілості / Н. М. Дідик // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – № 27 (51). – С. 88–94. – (Серія 12. Психологічні науки).

9. Дідик Н. М. Визначення поняття “професійно значущі характеристики” / Н. М. Дідик // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 184–196.

10. Дідик Н. М. Професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 7. – С. 190–207.

11. Дідик Н. М. Моральність як професійно значуща характеристика особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 10. – С. 205–215.

12. Дідик Н. М. Особистісні якості ефективного практичного психолога // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 25. – С. 162–168. – (Серія 12. Психологічні науки).

13. Дідик Н. М. Взаємозв'язок особистісної зрілості і особливостей ставлення до кризових ситуацій у майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Актуальні проблеми психології : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості / за ред. С. Д. Максименка, М. В. Папучі. – К.: 2011. – Т. 11. – Вип. 4. – Ч. 1. – С. 238–246.

14. Дідик Н. М. Психолого-дидактичні засоби розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 12. – С. 335–344.

15. Дідик Н. М. Ведення щоденників самоаналізу як форма роботи з розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 14. – С. 222–236.

16. Дідик Н. М. Модель професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – Вип. 15. – С. 153–163.

17. Дідик Н. М. Автонаратив як метод діагностики професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Проблеми

сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – Вип. 16. – С. 265–275.

18. Дідик Н. М. Методика дослідження професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – Вип. 17. – С. 113–125.

19. Дідик Н. М. Результати експериментального розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – Вип. 18. – С. 269–281.

20. Дідик Н. М. Особливості особистісних характеристик майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 4. – С. 97–107.

21. Дідик Н. М. Визначення поняття особистісної зрілості в гуманістичній психології К. Роджерса / Н. М. Дідик // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2008. – Вип. 1. – С. 14–21. – (Серія : психологічні науки).

22. Дідик Н. М. Визначення поняття “зрілість” у психологічній науці / Н. М. Дідик // Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. – Вип. 1. – С. 187–189.

23. Дідик Н. М. Комунікабельність як професійно значуща характеристика особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. XIV. – С. 262–272. – (Серія : соціально-педагогічна).

24. Дідик Н. М. Самостійність як професійно значуща характеристика особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. – Вип. 2. – С. 43–50. – (Серія : психологічні науки).

25. Дідик Н. М. Особливості соціально-психологічної адаптації майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. XI. – С. 157–164. – (Серія : соціально-педагогічна).

26. Дідик Н. М. Особливості смислоттєвих орієнтацій майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви”. – Чернівці : Книга – XXI, 2009. – С. 80–86.

27. Дідик Н. М. Загальна характеристика рівня розвитку особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Професійне становлення особистості : проблеми і перспективи : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. – Хмельницький : ПП Цюпак А. А., 2009. – С. 203–208.

28. Дідик Н. М. Особливості самореалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки / Н. М. Дідик // Проблеми становлення та самореалізації творчої особистості майбутніх фахівців гуманітарного спрямування : зміст, форми та методи підготовки. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – С. 29–31.

29. Дідик Н. М. Теоретичне обґрунтування діагностичного інструментарію вивчення професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2011. – Вип. 3. – С. 30–40. – (Серія : психологічні науки).

30. Дідик Н. М. Особливості розвитку особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Актуальні проблеми практичної психології : зб. наук. праць. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2009. – Ч. 1. – С. 349–358.

31. Дідик Н. М. Напрями оптимізації професійної підготовки майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. "Модернізація професійно-технічної освіти : методологія, теорія, досвід, проблеми" / О. М. Завальнюк, В. О. Савчук. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2009. – Вип. 12. – Том 1. – С. 53–63. – (Серія : соціально-педагогічна).

32. Дідик Н. М. Акмеологічні технології особистісно-професійного зростання майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Акмеологія – наука XXI століття : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. / В. О. Огнев'юк. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 77–81.

33. Дідик Н. М. Засоби оптимізації розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Професійна підготовка фахівців соціальної сфери : надбання, проблеми, перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / Л. І. Романовська. – Хмельницький : Хмельницький нац. ун-т, 2012. – С. 87–88.

34. Дідик Н. М. Діагностика і розвиток професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Методичні рекомендації / Н. М. Дідик. – Кам'янець-Подільський : МЕДОБОРИ-2006, 2012. – 48 с.

АНОТАЦІЇ

Дідик Н. М. Професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2013.

Дисертація присвячена дослідженню професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів (саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність, комунікабельність, емпатійність, моральність, відповідальність, Его-ідентичність, самоприйняття, аутентичність, трансцендентність, самоактуалізація). На основі теоретичного аналізу обґрунтовано модель професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів та особливості її функціонування.

Експериментально виявлено особливості розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Визначено критерії (інтраперсональна конструктивна активність, інтерперсональна конструктивна активність, трансперсональна конструктивна активність), показники та рівні (високий, середній, низький) розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Обґрунтовано, розроблено та апробовано програму розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості активними соціально-психологічними методами навчання. Ефективність програми доведено позитивною динамікою підвищення рівня розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості у майбутніх психологів.

На основі результатів дослідження розроблено методичні рекомендації викладачам вузу та студентам, спрямовані на розвиток професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Ключові слова: особистісна зрілість, майбутній психолог, професійно значуща характеристика, модель, самоактуалізація, саморегуляція, особистісне зростання, професійна підготовка.

Дидык Н. М. Профессионально значимые характеристики личностной зрелости будущих психологов. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата психологических наук за специальностью 19.00.07. – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2013.

Диссертация посвящена исследованию профессионально значимых характеристик личностной зрелости будущих психологов. В работе представлен анализ научно-теоретических взглядов на изучение проблемы феномена личностной зрелости, рассматриваются современные подходы к профессионально значимым характеристикам будущих психологов. В основу диссертационного исследования заложено предположение о том, что личностная зрелость является основополагающей составляющей успешной профессиональной подготовки будущих психологов. На основе анализа литературы обосновано профессионально значимые характеристики личностной зрелости будущих психологов, особенности их диагностики и развития.

Разработана модель профессионально значимых характеристик личностной зрелости будущих психологов, которая состоит из характеристик: интраперсональной конструктивной активности, что выражает проявления совершенствования структуры и функций личности (саморегуляция, самостоятельность, креативность, интеллектуальность); интерперсональной конструктивной активности, что отображает проявления совершенствования способов межличностного взаимодействия и конструктивного личностного влияния (коммуникабельность, эмпатийность, нравственность, ответственность); трансперсональной конструктивной активности, что выражает проявления совершенствования структуры самоидентичности (Эго-идентичность, самопринятие, аутентичность, трансцендентность, самоактуализация).

Раскрыты методические основы исследования профессионально значимых характеристик личностной зрелости будущих психологов; представлено программу их диагностики; осуществлен анализ результатов констатирующего эксперимента относительно сформированности профессионально значимых характеристик личностной зрелости у будущих психологов. Выделены критерии (интраперсональная конструктивная активность, интерперсональная конструктивная активность, трансперсональная

конструктивная активность), показатели и уровни (низкий, средний, высокий) представленного феномена.

Обоснована, разработана и апробирована программа развития профессионально значимых характеристик личностной зрелости у будущих психологов. В основе программы посещение студентами тренингов личностного роста, ведение дневников. Анализ результатов контрольного среза выявил повышение уровня развития профессионально значимых характеристик личностной зрелости в экспериментальной группе будущих психологов. Результаты формирующего эксперимента подтвердили предположение о том, что профессионально значимые характеристики личностной зрелости будущих психологов – динамические свойства, которые возможно развивать с помощью использования специальных психологических средств. Разработанные практические рекомендации могут быть использованы педагогами вуза, студентами для развития профессионально значимых характеристик личностной зрелости у будущих психологов.

Ключевые слова: личностная зрелость, будущий психолог, профессионально значимая характеристика, модель, самоактуализация, саморегуляция, личностный рост, профессиональная подготовка.

Didyk N. M. Professionally meaningful characteristics of personality maturity of future psychologists. – Manuscript.

The dissertation for receiving of the scientific degree of the candidate of psychological sciences by the speciality 19.00.07. – pedagogical and age psychology. – The National pedagogical university named after M. P. Drahomanov, Kyiv, 2013.

The dissertation is dedicated to the research of the professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity (self-regulation, independence, creativity, intellectuality, communicability, empathy, morality, responsibility, Ego-identity, self-acceptance, authenticity, transcendence, self-actualization). The model and peculiarity of functioning of professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity was substantiated on the base of the theoretical analysis.

In the process of experimental revelation peculiarities of development of professionally meaningful characteristics of personality maturity of future psychologists are investigated. The criterions (intrapersonal structural activity, interpersonal structural activity, transpersonal structural activity) are determined, indices and levels (high, middle, low) of the development of professionally meaningful characteristics of personality maturity of future psychologists.

The program of diagnostic and development of professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity was substantiated worked out and approved. The efficiency of the program was proved by the positive dynamics of increasing the level of the development of professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity.

The practical recommendations on the base of the results of the research were worked out and addressed to the teachers of the institution and students for the development of professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity.

Key words: personality maturity, future psychologist, professionally meaningful characteristics, model, actualization, self-regulation, personality increase, professional preparation.

НБ НПУ

100161165

Підписано до друку 15.01.2013 р. Формат 60х84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний
Ум.друк. арк. 1,2. Обл. вид. арк. 1,2 Тираж 110. Зам. 19

Підготовлено до друку та надруковано
у видавництві ПП «Медобори»
32343, Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н,
с. Довжок, пров. Радянський, 6а. Тел./факс: (03849) 2-20-79
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК №3025 від 09.11.2007 р.

